

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

25ste JAARGANG, NUMMER 1, JANUARI 1989

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redaktie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

WAT HET MARXISME NIET IS EN WAT WEL

Het schijnt voor de zoveelste keer weer eens nodig te zijn om kort uiteen te zetten, wat of het marxisme *n i e t*, en wat het daarentegen *w é l* is. Het is, om te beginnen, géén 'leer' die aan een bepaalde klasse in de samenleving zou vertellen of voorschrijven hoe ze dient te handelen. Het marxisme streeft niet naar de verwezenlijking van idealen. Het heeft géén pasklare oplossingen voor wat voor maatschappelijke kwalen ook. Het is géén blauwdruk voor een andere maatschappij dan de huidige. Het kent géén onveranderlijke, eeuwige waarheden; het is *n i e t d o g m a t i s c h*. Het is integendeel de verklaarde vijand van iedere vorm van dogmatiek.

Er is niets tegen om het marxisme te karakteriseren als een theorie omtrent de maatschappelijke ontwikkeling. Maar men moet zich er dan wel rekenschap van geven, dat deze theorie — zo goed als elke theorie — niets meer, maar ook niets minder, is dan een poging om de onderzochte werkelijkheid in algemene begrippen samen te vatten. En als zodanig is zij, wederom zoals iedere theorie, onderhevig aan verandering.

Het marxisme is een *m e t h o d e* om de maatschappij te analyseren. Het wil de sociale *w e t m a t i g h e d e n* opsporen en blootleggen, zoals de natuurwetenschap de natuurwetten wil achterhalen. Geen groter dwaling dan deze, dat die natuurwetten absoluut en onaantastbaar zijn, de zogenaamde sociale wetmatigheden daarentegen niet, zodat deze laatste geen echte wetmatigheden zouden kunnen worden genoemd. De natuurwetten hebben betrekking op de natuurverschijnselen, de sociale wetmatigheden hebben betrekking op maatschappelijke verschijnselen. Dáárin verschillen zij van elkaar. Wat ze met elkaar gemeen hebben is, dat beide het produkt zijn van het menselijk denken, van de menselijke hoofdarbeid. Ze bestaan allebei *i n o n s h o o f d*. Beide zijn de *a l g e m e n e* konklusie die men op grond van zoveel mogelijk bijzondere verschijnselen of feiten heeft getrokken. Het zijn de *f e i t e n* die onaantastbaar zijn, niet de konklusies, die in het licht van nieuwe feiten moeten worden aangepast.

De bepaald onjuiste opvatting, dat de natuurwetten een volstrekte geldigheid zouden bezitten, treft men ook aan bij sommigen die zich 'marxist' noemen. Volgens hen hebben eenmaal ontdekte wetmatigheden, óók de sociale wetmatigheden, een absoluut karakter. Zij noemen zich 'orthodoxe marxisten', die het kostelijk erfgoed van het 'orthodoxe marxisme' willen bewaren. Alsof er ooit een 'orthodox marxisme' zou zijn geweest. Alsof het niet zó is, dat 'orthodox' wel de allerlaatste kwalifikatie is die men op het marxisme

zou kunnen toepassen. Orthodoxie en marxisme verhouden zich als water en vuur.

Marx zelf heeft zich ooit tegen 'eeuwige waarheden' gekeerd. Hij heeft ook nadrukkelijk betoogd, dat zijn theorie omtrent de maatschappelijke ontwikkeling geen dogma was. En hij wachtte zich er wel voor 'recepten voor de gaarkeuken van de toekomst' te geven, wetend dat zo iets onmogelijk was en dat hij er zich er alleen maar mee zou blamen. In de botsing van tegengestelde belangen zag hij de motor der maatschappelijke ontwikkeling. Bij de uit die botsing voortvloeiende strijd ging het volgens hem niet om de verwerkelijking van idealen.

In de laatste stelling van zijn elf beroemde 'stellingen over Feuerbach'¹⁾ heet het, dat 'de filosofen de wereld alleen maar verschillend geïnterpreteerd hebben', maar dat 'het erom gaat haar te veranderen'. Er kan echter geen enkele twijfel over bestaan, dat het naar het inzicht van Marx niet de filosofen, niet de politici of zich met politiek of met de sociale strijd bemoeiende individuen zijn, die de wereld zullen veranderen. Bij Marx is maatschappelijke verandering — in wat voor samenleving ook — de uitkomst van de strijd die door een onderdrukte klasse wordt gevoerd. En tot hen die, om een verandering van de maatschappij te bewerkstelligen, tot verandering zouden willen 'opvoeden', heft hij waarschuwend de vinger op: daardoor, zegt hij (3e stelling over Feuerbach), wordt de wereld in twee delen gesplitst (de opvoeders en zij die opgevoed zouden moeten worden) waarvan het ene deel boven het andere verheven wordt.

We zeiden het hierboven al: het marxisme zegt niet hoe de arbeiders — die in de moderne maatschappij de onderdrukte klasse vormen — moeten handelen of optreden. Het marxisme predikt de klassenstrijd niet, het constateert het bestaan van de klassenstrijd, dat overigens lang voor Marx al werd gekonstateerd. Het is het marxisme om de betekenis van de klassenstrijd te doen. Het onderzoekt hoe de arbeiders handelen en het vraagt zich af waarom. In plaats van te zeggen wat de arbeiders moeten doen, zegt het marxisme wat ze zullen doen, gezien hun plaats in het productieproces.

Dit proces en de verhoudingen waarin de mensen verkeren bij de voortbrenging van al hetgeen nodig is ter voorziening in hun levensbehoeften, dat zijn de dingen waarvan Marx bij zijn analyse van de samenleving uitgaat. Dáár vindt men de aan zijn theorie ten grondslag liggende feiten, die wij zopas onaantastbaar hebben genoemd. Onaantastbaar, omdat, hoe de maatschappijverhoudingen ook zijn, over wat voor voortbrengingsmiddelen de mensen ook mogen beschikken en wat de stand van de techniek ook mag wezen, de mensen in staat moeten zijn om te leven wil er sprake zijn van een samenleving en van sociale geschiedenis. De mensen hebben een geschiedenis omdat zij hun eigen leven produceren en dat op een bepaalde wijze. Maar dat is een wijze, die aan een voortdurende verandering onderhevig is als gevolg van de menselijke activiteit.

In de huidige maatschappij zijn de verhoudingen waarin de mensen bij de productie verkeren, die van koper en verkoper van arbeidskracht, van kapitalist en loonarbeider. De productieverhoudingen, zoals die werkelijk zijn, worden gekenmerkt door de klassen tegenstelling tussen deze twee groepen. Uitgaande van de werkelijkheid vormt het marxisme derhalve de theoretische uitdrukking van deze tegenstelling en van de daaruit voortvloeiende klassenstrijd, die als elke menselijke activiteit natuurlijk ook zelf aan verandering onderhevig is.

Marx was volstrekt geen fatalist, volstrekt niet iemand die iedere invloed van de mensen op hun eigen ontwikkeling en de loop van hun geschiedenis zou hebben ontkend. Integendeel. De geschiedenis, zo heeft hij nadrukkelijk verklaard, wordt door mensen

1) Ludwig Feuerbach (1804-1872) was een Duits filosoof. In de stellingen over Feuerbach zet Marx het levensgrote verschil uiteen tussen diens materialisme en dat wat hij (Marx) bezig is te ontwikkelen.

gemaakt, het is h u n praktische werkzaamheid waardoor de maatschappelijke werkelijkheid verandert. Hij heeft er alleen de aandacht op gevestigd, dat de praktische werkzaamheid van de mensen nimmer willekeurig is. Immers, bij hun geboorte bestaan er reeds bepaalde maatschappelijke verhoudingen. Binnen het kader van die reeds bestaande en historisch gegroeide verhoudingen voltrekt zich hun praktische activiteit.

Wat het marxisme óók kenmerkt, en wat er al evenzeer uit — overigens verklaarbaar, want door een bepaalde klassepositie veroorzaakt — wanbegrip veronachtzaamd wordt, is de opvatting dat maatschappelijke verandering n i e t uit ideeën of uit de kritiek op heersende ideeën resulteert. Maatschappelijke veranderingen, aldus Marx, zijn niet een gevolg van een verandering in het bewustzijn, maar veranderingen in het bewustzijn zijn een gevolg van maatschappelijke veranderingen, dat wil altijd zeggen van praktische menselijke werkzaamheid.

Omdat het marxisme opvattingen als het produkt van de samenleving beschouwt (en niet omgekeerd), bepaalde opvattingen derhalve als het produkt van een bepaalde samenleving, heeft het er een open oog voor, dat de maatschappelijke ontwikkeling konsekwenties heeft voor de in een bepaald tijdvak ontstane opvattingen. Dat geldt voor 't marxisme (de door Marx ontwikkelde opvattingen) al evenzeer als voor welke opvattingen ook.

Met deze opmerking zijn wij weer terug bij onze eerste vaststelling, dat de met behulp van Marx' methode gevonden sociale wetmatigheden evenmin absolute geldigheid bezitten als de natuurwetten. Beide hebben een relatieve, een betrekkelijke geldigheid. Dat betekent, dat zij gelden zolang zij inderdaad de algemene samenvatting zijn van de door middel van de gehanteerde methode blootgelegde feiten. Nieuwe feiten, die juist de methode — wil zij haar bruikbaarheid bewijzen en de naam van onderzoeksmethode werkelijk verdienen — voortdurend zal achterhalen, nopen tot wijziging van bepaalde konklusies en zullen soms een andere interpretatie van reeds bekende feiten teweegbrengen.

Nogmaals, het marxisme wordt als m e t h o d e hierdoor gekenmerkt, dat het geen theorie uit het hoofd ontwikkelt, dat het niet uitgaat van ideeën of van vooropgezette veronderstellingen. Het gaat, evenals de natuurwetenschappen, uit van de werkelijkheid, dat wil zeggen van de in de kapitalistische maatschappij werkelijk bestaande tegenstellingen en het ontwikkelt daaruit een theorie. Die methode is, eender als bij de natuurwetenschappen, het blijvende.

Hoe men dit moet verstaan kan misschien het beste met een paar kleine voorbeelden worden verduidelijkt. Weinig woorden van Marx zijn zo dikwijls en tot in den treure mechanisch en gedachteloos herhaald als die welke hij in 1864 bezigde in de tekst die diende als beginselverklaring van de te stichten (eerste) Internationale: „*De bevrijding der arbeiders kan slechts het werk van de arbeiders zelf zijn.*” Maar meer dan een halve eeuw lang en langer nog zag men allerwege organisaties ontstaan die uit naam van de arbeiders optraden, althans beweerden als zodanig op te treden. Voor zover die organisaties van ‚de bevrijding der arbeiders’ repten — iets wat ze hoe langer hoe minder deden — dachten zij daarbij aan een ‚bevrijding’ die z i j v ó ó r de arbeiders, al dan niet langs parlementaire weg tot stand zouden brengen. De veelal aangehaalde woorden van Marx hadden in de mond van hun leiders en voormannen geen inhoud of betekenis.

Toen het enerzijds hoe langer hoe duidelijker werd dat de hier bedoelde organisaties slechts voor de burgerlijke, voor de p o l i t i e k e emancipatie van de arbeidende klasse ijverden en anderzijds er hoe langer hoe vaker sprake was van een zelfstandig optreden van arbeiders, veranderde er iets. De hier geciteerde woorden, die in feite nooit meer waren geweest dan een mooie kreet, kregen opeens een konkrete inhoud. Deze gang van zaken illustreerde meteen de stelling van Marx, dat een theorie pas dan een werkelijk levende theorie wordt op het moment dat zij beantwoordt aan een maatschappelijke behoefte, anders gezegd: wanneer zij overeenstemt met de reële ervaring.

Van de reële ervaring die in de loop van de twintigste eeuw werd opgedaan met vóór de arbeiders optredende organisaties als partijen en vakbonden, was in de 19e eeuw nauwelijks sprake. Vandaar dat het oordeel dat Marx en Engels op verschillende tijdstippen daaromtrent hebben uitgesproken allesbehalve eensluidend is geweest. Nu eens heette het, dat de vakverenigingen een 'leerschool' vormden waarin de arbeiders zich konden voorbereiden op de strijd die hun nog wachtte. Dan weer konstateerden zij dat het de vakbeweging niet om opheffing van de loonarbeid ging, doch dat het haar enkel te doen was om een verzachting van zijn gevolgen. Nu eens werd dat laatste 'onverstandig' genoemd, dan weer werd uiteengezet dat dit ook niet anders kon en noodzakelijk was zolang de kapitalistische produktiewijze zou bestaan.

Wat de politieke partijen betreft, al héél vroeg liet Marx zich daarover uitermate kritisch uit. Later echter, in het laatste kwart van de 19e eeuw heeft hij, en heeft vooral Engels, de sociaal-demokratische 'arbeiderspartijen' weliswaar meer dan eens bekritiseerd, maar niettemin hun ontstaan met instemming begroet. Dat kwam doordat ook zij uiteraard kinderen van hun tijd waren en de partijen in kwestie, als voor de burgerlijke emancipatie strijdende organen, nu eenmaal voorzagen in een maatschappelijke behoefte. Pas toen enerzijds de burgerlijke emancipatie van de arbeiders haar voltooiing naderde en anderzijds de arbeiders steeds vaker strijdmethoden en organisatievormen ontwikkelden die bij wijze van spreken vloekten met het partijwezen, deed die nieuwe werkelijkheid nieuwe opvattingen ontstaan. Niet natuurlijk wanneer men krampachtig aan de desbetreffende zienswijze en konklusies van Marx en Engels vasthield, w e l wanneer men met behulp van de marxistische methode de werkelijkheid analyseerde.

Marx en Engels zelf hebben nooit geaarzeld eens gehuldigde opvattingen overboord te gooien, vroegere standpunten te herzien, wanneer de werkelijkheid hen daartoe dwong. Heilige huisjes hebben zij nooit ontzien. Het is naar onze mening strijdig met het marxisme om het marxisme tot een heilig huisje te maken. Onze kijk op de maatschappelijke werkelijkheid kan onmogelijk tot in onderdelen met hún kijk op de maatschappelijke werkelijkheid overeenstemmen. Het komt er niet op aan tot wat voor k o n k l u s i e Marx en Engels kwamen, het komt erop aan hoe de maatschappij funktioneert, hoe de produktiekrachten en diensgevolge de produktieverhoudingen zich ontwikkelen, wat de arbeiders d o e n en wat van dit doen de konsekwenties zijn voor de bestaande samenleving en de gevestigde orde.

— o —

Boekbespreking

KANTTEKENINGEN BIJ RICHTER ROEGHOLT'S BIOGRAFIE VAN BEN SIJES

*„In bonte beelden weinig klaarheid,
veel dwaling en een vonkje waarheid”*

Aan deze woorden van een der grootste Duitse dichters hebben wij onwillekeurig moeten denken bij lezing van de door dr. Richter Roegholt geschreven biografie van Ben Sijes. Een vonkje waarheid? Verderop zullen wij nagaan of het waarheidsgehalte van zijn tekst toch niet groter is dan men, afgaande op het woord 'vonkje' zou veronderstellen. Wat wij allereerst willen opmerken is, dat het ruim 200 bladzijden tellende geschrift naar onze

smaak de naam van 'biografie' niet of nauwelijks verdient. Dat is voor een deel hieraan te wijten, dat het materiaal dat aan Roegholt ter beschikking stond lacunes vertoont. Zijn onderzoek werd bemoeilijkt door de geslotenheid van Sijes die tegenover derden over bepaalde perioden van zijn leven uiterst vaag bleef en nog minder losliet dan hij over andere toch al deed. Maar de dientengevolge onvermijdelijke inkompleetheid is niet de enige reden dat wij dit boek maar moeilijk als een levensbeschrijving kunnen kwalificeren. Het ligt ook aan de compositie, aan het feit dat wat Roegholt vertelt soms het meeste weg heeft van een journalistieke reportage. Daar komt bij, dat sommige facetten een veel zwaarder accent krijgen dan andere, die toch bepaald niet minder belangrijk lijken. De auteur springt van de hak op de tak en dwaalt herhaaldelijk en zeer uitvoerig af naar weinig ter zake doende bijzaken. Een duidelijke lijn ontbreekt. Hij schildert inderdaad 'bon-te beelden' zonder veel 'klaarheid' te brengen. Onlangs heeft hij zelf betoogd, dat een biograaf tot taak heeft 'orde en structuur te scheppen in een chaos' ¹⁾. Bij het schrijven van zijn boek over Sijes is hem dat niet helemaal gelukt.

Dit alles echter vormt niet ons hoofdbezwaar. Van Sijes vertelt Roegholt dat deze op een gegeven moment (in het begin van de jaren '30) in aanraking kwam met en zich politiek thuisvoelde bij de radenkommunistische *Groep van Internationale Communisten*. Als de auteur er dan toe overgaat de opvattingen van deze groep nader uiteen te zetten, gaat hij volledig de mist in. „Ik ben er wel zeker van”, heeft Roegholt in een brief aan een van ons verklaard, „dat geen andere buitenstaander zulk een faire beschrijving van de raden-kommunistische denkwereld zou hebben kunnen schrijven.” Dat is een groot misverstand. Niet omdat een andere buitenstaander het beter zou hebben gedaan, maar omdat zijn beschrijving een volstrekt o n j u i s t beeld geeft en niets anders is dan een k a r r i - k a t u u r . Met de vraag of zij 'fair' of niet-fair is heeft dat uiteraard niets te maken.

Wij hebben niet voor niets aan deze bespreking een korte uiteenzetting laten voorafgaan, waarin we duidelijk trachten te maken wat voor dwalingen er omtrent het marxisme zoal in omloop zijn en enkele misverstanden hebben trachten recht te zetten. Het zijn precies de dwalingen en misverstanden waarvan Roegholt het slachtoffer blijkt, telkens wanneer hij over het radencommunisme spreekt.

Al zijn dwalingen kunnen min of meer worden herleid tot de ene grote dwaling, dat radencommunisten een soort van toekomstdroom zouden hebben (van een 'kristalheldere droom' spreekt Roegholt op blz. 110) en dat zij 'ideeën' (omtrekt arbeiderszelfbestuur) zouden hebben ontwikkeld, die dan 'verwezenlijkt' zouden moeten worden. Roegholt meent in volle ernst, dat de door de radencommunisten aangehangen theorie 'de voorhedefunctie van welke partij dan ook uitschakelde' (blz. 49). Hij zet, niet gehinderd door enige elementaire kennis van het marxisme, de verhouding van praktijk en theorie op de kop. Hij denkt, dat radencommunisten de vakbeweging 'verwerpen', de partijen 'afwijzen'; hij ziet niet dat radencommunisten door analyse het w e z e n van die organisaties duidelijk trachten te maken.

Volgens Roegholt staan de radencommunisten op het standpunt, dat de arbeiders het zelf 'm o e t e n ' doen. Dat dit hun standpunt juist n i e t is, dat zij uit de strijd zoals die door de arbeiders in werkelijkheid b l i j k t te worden gevoerd, konklusies trekken omtrent hetgeen de arbeiders z u l l e n doen, daarvan heeft Roegholt niets begrepen. Hij slaat al evenzeer de plank mis, als hij het radencommunisme als een 'orthodox linkse oppositie' van het officiële 'kommunisme' (blz. 46) en elders (blz. 61) spreekt van 'de dogmatiek van de GIC'. Zaken als orthodoxie of 'dogmatiek' zijn het radencommunisme vreemd.

Nu is het naar onze mening zo, dat de mist die voor Roegholts ogen trekt zodra hij

1) In een ingezonden stukje in *Vrij Nederland* van 12 november '88.

iets over het radencommunisme op papier wil zetten er niet weinig toe heeft bijgedragen bepaalde dingen uit het leven van Sijes mistig te laten. Volgens Roegholt zou Sijes tot aan het eind van zijn leven trouw zijn gebleven aan de radenkommunistische opvattingen waarvan hij (Roegholt) in voorafgaande bladzijden een volslagen verkeerd beeld heeft geschetst. Uit al hetgeen Roegholt echter over Sijes meedeelt blijkt precies het tegenovergestelde, blijkt dat Sijes op latere leeftijd heel anders dacht dan in vroeger jaren. Een verklaring daarvoor valt uit Roegholts relaas voor een groot deel te distilleren. Maar het sluitstuk van die verklaring ontbreekt.

Roegholt vat op blz. 179 de levensloop van Sijes met de volgende woorden samen: „ . . . van volksjongen tot professor, van revolutionair tot iemand met een hoog aangeschreven positie in de maatschappij . . . ” Tegen die samenvatting kan niets worden ingebracht. Roegholt beschrijft de persoon van Sijes met grote, niets ontziende eerlijkheid. En dat is ongetwijfeld de grootste kwaliteit van zijn boek en dat maakt dat het bij nauwkeurige beschouwing toch wel meer waarheid bevat dan een enkel vonkje. En de waarheid die men er aantreft werkt — ofschoon wij ervan overtuigd zijn dat Roegholt dat niet zo heeft bedoeld — ontluisterend. Sijes wordt geportretteerd als een man die door zijn ambities, z'n levensstijl, z'n vriendenkring, z'n zucht om een rol te spelen, z'n gedrag en wijze van optreden — zijn betrekkelijk armoedige jeugd en een tijdelijk proletarisch beroep ten spijt — bestempeld kan worden als iemand die in ieder opzicht behoorde tot de burgerlijke wereld.

Dat Sijes in die wereld een heel belangrijke rol gespeeld heeft is onbetwistbaar. Over die rol, bij het in Israël gevoerde proces tegen Eichmann, bij het in Wenen gevoerde proces tegen Rajakowitsch, enz. bevat Roegholts boek boeiende bladzijden. Maar het is niet dát wat ons in de eerste plaats interesseert. Als wij van pagina tot pagina het relaas van Roegholt volgen, dan rijst bij ons onwillekeurig de vraag, wat of het radencommunisme nu eigenlijk voor Sijes heeft betekend en in hoeverre hij het heeft aangehangen. Doordat Roegholt van het radencommunisme een karrikatuur heeft gemaakt, krijgt men van hem op die vraag geen antwoord. Wat men uit zijn boek al evenmin aan de weet komt, is hoe ver Sijes zich na de oorlog van zijn vooroorlogse denkbepelden heeft verwijderd.

Een vraag die voor de hand ligt is of de man, die zich 'een hoog aangeschreven positie in de burgerlijke maatschappij' verwierf, tenslotte over de maatschappelijke ontwikkeling ook eender is gaan oordelen als een burgerman. Maar men leest bij Roegholt niet of Sijes met behulp van een marxistische analyse — waarvan in zijn boek over de beroemde Februaristaking inderdaad wél sprake is — tot andere konklusies kwam dan in het verleden, óf: dat hij die methode, voor zover hij haar huldigde, liet varen en diensgevolge een andere kijk op gebeurtenissen en ontwikkelingen kreeg..

Het laatste zou het sluitstuk zijn waarop we zopas doelden. Het zou aantonen, dat hij, die op grond van z'n karakter en z'n levensstijl een burgerman werd, ook als een burgerman ging denken. Men zou dan kunnen zeggen: hij dacht zó omdat hij een burgerman was en tevens dat hij zó dacht laat maar één konklusie open omtrent het milieu waartoe hij behoorde. Welke aanwijzingen het boek van Roegholt ook mag bevatten, het blijft bij hem althans mistig. Inplaats dat het leven van Sijes wordt geschilderd tegen de achtergrond van de maatschappelijke ontwikkeling en van de klassenstrijd waarmee die gepaard gaat, schittert die achtergrond door afwezigheid.

Als bij Roegholt maatschappelijke zienswijzen en problemen aan de orde komen verdwijnt zijn helderheid en waar hij uitmunt door helderheid ontbreekt een kijk op die problemen.

C.B.

1) Het boek van Roegholt is uitgegeven door de Staatsuitgeverij en het kost f 29,50.

DE RASPAARDEN VAN RUUD LUBBERS

Toen in de late jaren zeventig het kabinet Van Agt-Wiegel aantrad, verkondigde de fietsende harlekijn Van Agt, dat er in zijn kabinet geen non-valeurs zaten. De zichzelf steeds opblazende Hans Wiegel verkondigde almaar dat er nu het puin geruimd zou worden, dat het kabinet-Den Uyl had veroorzaakt. Het duurde maar heel kort of de eerste non-valeur (minister Kruisinga van defensie) verliet het kabinet en na afloop van de vier jaar Van Agt-Wiegel kon worden gekonstateerd, dat niet alleen het puin niet was geruimd, maar dat de puinhoop een onmetelijke hoogte had bereikt.

Toen er een einde kwam aan het kabinet-Den Uyl bedroeg het begrotingstekort zo'n 7,5 miljard gulden. Het aantal werklozen bedroeg toen zo'n tweehonderdduizend. In 1985, dus na Van Agt-Wiegel en tijdens Lubbers-Van Aardenne, was het begrotingstekort opgelopen tot 35 miljard gulden en het aantal werklozen tot achthonderdduizend. Ondanks al het gebbla-bla van de heren politici van CDA en VVD valt dus niet weg te cijferen, dat — door welke oorzaken dan ook — onder het kabinet Den Uyl het ondernemersdom beter floreerde dan daarna. Tevens is daarmee aangetoond, dat het een sprookje is dat het ondernemersdom slechter af zou zijn met een kabinet van 'rode' signatuur.

Niet alleen Van Agt prees zijn eigen kabinet de hemel in, ook Ruud Lubbers kan er mee terecht. Toen in november j.l. in de Tweede Kamer vragen werden gesteld over een ruzie tussen Braks van Landbouw en Neelie Smit-Kroes van Verkeer en Waterstaat, zei Lubbers dat die twee kabinetsleden raspaarden waren en dat er dan wel eens botsingen ontstonden, die men echter niet te zwaar moest opvatten. Later op de avond zei hij tegen een verslaggever van 'Den Haag Vandaag', dat eigenlijk alle kabinetsleden raspaarden waren. Ja, ja, als een ander je niet in de hoogte steekt moet je het zelf wel doen.

Laten we de raspaarden van Lubbers eens wat nader bezien. Daar is in de eerste plaats de minister-president Lubbers zelf als stalhouder. Van hem is bekend dat hij als minister van Economische Zaken in het kabinet-Den Uyl een wetsontwerp indiende (betreffende de WIR-premie) en na aanneming daarvan er zelf als eerste oneigenlijk gebruik van maakte. Daardoor kon hij zo enkele honderdduizenden guldens in zijn zak steken. Lubbers toen dus als raspaard, dat gauw binnen wilde zijn. Alle geruchten over Hollandia Kloos en Saoedie-Arabië laten we maar voor wat ze zijn. Wat daarmee aan de hand was is immers nooit helemaal boven water gekomen.

Dan de vice-minister-president Rudolf de Korte, de man die steeds maar de arbeiders aanmaant om niet zo hebberig te zijn, maar de ondernemers bedolf onder miljarden van de WIR-premie. Dit raspaard was zó wild, dat naar aanleiding van de affaire-Hirohito hij bijna op een zijspoor was gerangeerd. Bij een eventueel volgend kabinet Lubbers zal hij toch wel op een zijspoor terecht komen. Nog beter ware het hem te dumpen op een van de vele gifbelten, veroorzaakt door de ondernemers, maar waarvan De Korte vindt dat de burgers het opruimen daarvan moeten betalen vanwege de concurrentiepositie van het bedrijfsleven. Een gotspe natuurlijk.

Maar dan Nijpels, de man die in de luwte van het kabinet bij moet komen van alle trammelant die hij als fractievoorzitter van de VVD heeft veroorzaakt. Als minister van Milieuzaken komt hij om de haverklap met geweldige oplossingen voor het milieuprobleem, maar krijgt dan, net als een jonge hond, die met een nieuwe pantoffel komt aanslepen, van de baas een tik op de neus. Ach, Edje is eigenlijk wel een beetje aandoenlijk, maar een raspaard, nee, dat kunnen we echt niet in hem zien.

Braks van Landbouw en Visserij is een boer en hij is sluw. Eerst heeft hij het goed gevonden, dat de vissers met veel WIR-premies steeds grotere schepen konden laten bouwen en daarna werd door diezelfde trawlers met medeweten van Braks ministerie regelmatig

het vangstverbod overtreden. Maar Braks is sluw, zoals we reeds zeiden, want ondanks de medewerking van zijn ministerie aan illegale praktijken wist hij zijn ministerszetel te behouden. Als boer is hij er natuurlijk ook op tegen, dat er maar enige beperking wordt opgelegd aan de bio-industrie van varkens en kippen. Braks een raspaard? Nee, eerder een boerenpaard voor een strontkar.

Hans van de Broek dan misschien? Lang werd hij gezien als de komende man van het CDA. Helaas, de paspoort-affaire, waarvoor hij als minister van Buitenlandse Zaken uiteindelijk verantwoordelijk is, heeft veel van zijn glans doen verbleken. Voorts is van hem bekend, dat hij niet zo gauw onder de indruk is van de schendingen der mensenrechten, zoals die bijvoorbeeld in Indonesië en in Latijns-Amerikaanse landen regelmatig plaatsvinden. Ook verzet hij zich steeds fel tegen sancties tegen Zuid-Afrika. Natuurlijk, hij kan wel van ras zijn, maar dan zeer zeker niet van een edel ras.

Is Onno Ruding soms een raspaard? In elk geval is algemeen bekend dat hij oogkleppen draagt. Hij kijkt star voor zich uit en ziet alleen maar cijfertjes en geld. Geld dat men bij de armen vandaan moet halen om het te kunnen geven aan de rijken. Hij was er ook op tegen dat de directeuren van de posterijen van Den Haag naar Groningen zouden moeten verhuizen. Maar wel wilde hij, dat werkloze jongeren ,bij tante Truus' vandaan gingen om desnoods in welke uithoek van het land ook te gaan werken. Zijn minachting voor minder bedeelden liegt er niet om. Maar in de rijen der vak-idioten slaat hij een goed figuur, dat valt niet te ontkennen.

Neen, dan zijn staatssekretaris van Financiën, Koning. Koning inderdaad, want als een vorst op zijn troon deelt hij kadootjes uit in de vorm van belastingverlaging. Aan zijn vriend Wibo van de Linden 25.000 gulden, aan die arme Molly Geertsema 100.000 gulden en zo nog het een en ander aan een aantal vrienden. Men moet hem echter nageven, dat hij zeer resoluut weet op te treden. In 1983 werd bekend, dat alle directeuren van OGEM zich op Cyprus op de loonlijst hadden laten zetten. Eens per maand stapten ze in het vliegtuig, gingen naar Cyprus, dronken daar een borrel en vlogen weer terug. Zodoende betaalden ze in Cyprus slechts 4,5 pct. belasting over hun niet geringe salaris. Dat scheelde maar eventjes 67,5 pct., want hier hadden ze 72 pct. moeten betalen. Er was veel over te doen in de media. *Het Parool* stuurde zelfs twee journalisten naar Cyprus om daar de zaak uit te zoeken. Natuurlijk werd er schande van gesproken en iedereen, ook Koning, de staatsekretaris van Financiën, was van mening dat daar wat aan moest worden gedaan. Welnu, Koning deed er wat aan. In mei 1984 werd de ,gekunstelde Cyprus-konstruktie' legaal verklaard. Inderdaad, Koning van Financiën kan men met recht een raspaard noemen, die van onschatbare waarde is voor allen die tot de gezeten en rijke burgerij behoren. Hij geneert zich daar ook niet voor en laat duidelijk blijken, dat de onderste lagen in deze klassenmaatschappij niets van hem hebben te verwachten. Maar daarvoor zit hij daar dan ook niet.

En dan is er de minister van Binnenlandse Zaken, de heer Van Dijk. Hij was de man die gauw zijn racistisch jasje verwisselde voor een democratisch jasje toen het regeringspluche lonkte. Nu reageert hij zijn agressie niet meer af op negers, maar op de ambtenaren van de Nederlandse staat. Hij is tevens de man die verantwoordelijk is voor de afslanking van het ambtenarenbestand. Maar die man schijnt net zo'n hekel te hebben aan lagere ambtenaren als aan negers, want het is algemeen bekend, dat de slachtoffers van de afslanking vallen in de lagere regionen en dat de bovenlaag gespaard wordt. Van Dijk een raspaard? Laat ons niet lachen, want hoe zou zo'n star en stijf iemand in hemelsnaam een rit moeten winnen.

Brockx was zeker ook zo'n raspaard uit de stal van Lubbers evenals Van der Linden, die net als Brockx uit de stal is verwijderd. Als ze kreupel worden kunnen ze geen race meer winnen en is afdanken de enige mogelijkheid. O ja, Van Eekelen was er ook nog. In

het kabinet Van Agt-Wiegel was hij staatssekretaris van Defensie en als zodanig verantwoordelijk voor de overschrijdingen van in totaal een half miljard gulden bij de bouw van de Walrus-onderzeeboten. Dat weerhield Lubbers er echter niet van om hem in '82 weer in zijn stal op te nemen als staatssekretaris van Buitenlandse Zaken. In die functie was hij de man, die het maken van een fraudebestendig paspoort niet wilde overlaten aan één der twee gerenommeerde bedrijven (te weten de Staatsdrukkerij en Joh. Enschedé te Haarlem), maar meende dit te moeten uitbesteden aan een nieuw te vormen bedrijf waaraan de multinationals Philips en Kodak en drukkerij Elba uit Schiedam zouden deelnemen. Wat die man bezielde om daarop aan te sturen, daar kan men slechts naar raden. We kunnen wel bepaalde vermoedens hebben, maar alles wat men denkt mag men nog niet uitspreken. In elk geval hoeven we over het fiasco van het nieuwe paspoort niet verder uit te wijden, want er is de laatste tijd zoveel over te doen geweest, dat iedereen er wel mee op de hoogte zal zijn. Wel is het zo dat door de manipulaties van de heer Van Eekelen in de paspoort-affaire de mogelijkheid bestaat, dat de staat weer een strop van zo'n honderd miljoen gulden zal lijden. Maar dat is nog niet alles. In '86 moest Ruud Lubbers weer een kabinet vormen. Van der Linden werd toen staatssekretaris van Buitenlandse Zaken en kreeg de verantwoordelijkheid voor het nieuwe paspoort. Men had het toen meteen al over een kar met vierkante wielen, die Van der Linden uit de modder zou moeten trekken. Die is er over gestruikeld en moest vanwege de ellende met het nieuwe paspoort aftreden, wat eigenlijk te wijten was aan Van Eekelen.

De laatste had dus als staatssekretaris van Defensie gefaald (Walrus-affaire) en ook als staatssekretaris van Buitenlandse Zaken was hij schromelijk tekort geschoten (paspoort-affaire). Men had dus mogen verwachten, dat hij in '86 niet meer voor deelname aan het kabinet zou worden aangezocht. Niets is echter minder waar. Van Eekelen kreeg zelfs nog een zwaardere post, hij werd minister van Defensie. En ja hoor, gelijk was het weer mis. Hij kocht voor het militaire apparaat vele dure dollars, zonder rekening te houden met een mogelijke koersval. Toen deze zich dan ook voordeed — wat gezien de economische omstandigheden was te voorzien — ging er eventjes zo'n honderd miljoen gulden verloren. Over raspaarden gesproken. Wat die man de Nederlandse arbeidersklasse — want die zal het allemaal weer moeten opbrengen — gekost heeft is onvoorstelbaar. De paspoort-affaire heeft Van Eekelen alsnog de kop gekost. De afdankertjes worden echter goed afgeleverd. Ook Van Eekelen is al weer een goede baan als ambassadeur toegezegd, even goed als Brockx tot burgemeester van Tilburg werd gebombardeerd. Ja, ja, het kabinet zorgt goed voor zijn brekebenen.

Koning als staatssekretaris van Financiën hebben we al gehad, maar er is ook nog een Jan de Koning, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, die zichzelf een gewoon boerenverstand toedicht. Wat daar van waar is laten we buiten beschouwing, maar sluw is ook hij zeer zeker. Al lang loopt hij te drammen over het minimumloon. Dat wil hij verlaagd zien. Hij stelt dat voor als een mogelijkheid om de werkloosheid te verminderen. Zou het minimumloon 10 pct. lager zijn, dan zou een ondernemer gauwer een werkloze aannemen. De werkelijke bedoeling is natuurlijk, dat de ondernemers dure werknemers kunnen ontslaan en daarvoor goedkope minimumloners aannemen. Want al verlaagt men het minimumloon nog zoveel, banen schept dat natuurlijk niet. In elk geval kreeg De Koning niet zijn zin, want tot twee keer aan toe is zijn voorstel door de Tweede Kamer verworpen. Daarom heeft het kabinet nu maar besloten om een ondernemer, die een langdurige werkloze aanneemt 10 pct. korting op de loonkosten van die werkloze te geven. Want de loonkosten voor zijn vrienden de ondernemers **z u l l e n** worden verlaagd.

De Koning staat er toch om bekend, dat hij goed is voor zijn vrienden. In 1986 liet hij door zijn vriend Melchior, een multimiljonair, een rapport schrijven over de economische ontwikkelingsmogelijkheden van Aruba. Daarvoor betaalde De Koning een miljoen

dollar aan Melchior. Het resultaat was een flutrapport van een paar velletjes, waarvan de premier van Aruba (mr. J.H.A. Eman) zei, dat het grotendeels was overgeschreven uit andere rapporten. Het oordeel van de Tweede Kamer over dat Melchior-rapport was vernietigend. Dat voorkwam, dat De Koning nog een vervolgrapport door Melchior liet schrijven voor weer een miljoen dollar, zoals hij van plan was. Naar de reden waarom minister De Koning zomaar 1 miljoen dollar aan Melchior gaf en hem nog een tweede miljoen wou geven kunnen we slechts raden. Maar een onfrisse zaak was het wel. Meer durven we er niet van te zeggen. Ja, ja, raspaarden brengen geld op voor bepaalde figuren. Dat wist Melchior als paardenfokker al lang. Maar waar het geld bij de een terecht komt moet het bij een ander vandaan worden gehaald. Die andere is voor Jan de Koning dan de minimumloner. De Koning heeft te kennen gegeven aan het einde van deze regeringsperiode te willen opstappen. Zou hij dan genoeg geld verzameld hebben? Het is maar een vraag.

Goed, we gaan verder, want een paar ministers hebben we nog niet gehad. Daar is dan minister Deetman van Onderwijs. Over hem kunnen we kort zijn: letterlijk en figuurlijk loopt hij hikkend en stotterend met grote poten door het onderwijswereldje om aan het einde van de rit in het niets te belanden. Een 'raspaard', dat geen enkele hindernis kan nemen zonder brokken te maken. Maar brutaal is hij wel. En soms bang ook. Maar dat gaat vaak samen.

Dan Korthals Altes van Justitie met Korte-van Hemel aan zijn zijde. Hij is echt een man die o zo graag de rechten en de rechtsmogelijkheden van de minstbedeelden beknot. Elke keer weer heeft hij he mond vol van de kleine kriminaliteit, maar over de witte boorden-kriminaliteit hoor je hem nooit. Als ex-advocaat bij Slavenburgs Bank is dat natuurlijk niet zo verwonderlijk. Bij die Bank wisten ze tenslotte hoe ze geld moesten maken op alle mogelijke legale maar ook illegale manieren. Ja, ja, Korthals Altes is van goede huize. Vrijspraak voor Mason en Van Zon (ABP-affaire), De Vries (RSV), Piet Slavenburg en wie al niet meer. Meer cellen voor de kleine criminelen. Over Hans Kok, die men heeft laten omkomen in een Amsterdamse politiecel, had Korthals Altes zijn oordeel al klaar eer er een onderzoek was geweest. Ja, ja, het ras verloochent zich niet. Het grote geboefte gaat in het net gekleed.

Zijn assistente, Korte-Van Hemel, is een waardige kracht aan zijn zijde. In elke asielloozer ziet zij een vijand, die zo gauw mogelijk het land moet worden uitgejaagd. Althans wanneer die tot de minder bedeelden behoort. Mededogen is dan voor haar een onbekend begrip. Hoevelen zou ze met haar beleid de dood hebben ingejaagd? We zouden haar niet graag de bloederige hand willen drukken. We wensen Lubbers geluk met zo'n raspaard, maar zouden dergelijke figuren niet graag tot onze vriendenkring willen rekenen.

Neelie Smit-Kroes? Ach, tante Neelie, de vrouw die o zo graag het autorijden zou willen reserveren voor de beter gesitueerden. Al die armoelijken op de weg veroorzaken maar files. Ze is tevens de vrouw die zich vreselijk boos kan maken over de verontreiniging van de rivieren door onze buurstaten, maar die zonder bezwaar het Nederlandse bedrijfsleven op dezelfde rivieren hun vuiligheid laat lozen, met een vergunning van haar departement en desnoods z o n d e r een vergunning. Maar lozen mogen ze. Het is ook de vrouw, die als staatssekretaris van Verkeer en Waterstaat in het kabinet Van Agt-Wiegel het geven van steekpenningen door de KLM een geoorloofde manier van zaken doen noemde. Het is bekend, ook in de Tweede Kamer, dat ze vaak blundert. Van kritiek trekt ze zich echter niets aan. Met ongehoorde brutaliteit dendert ze voort en ramt desnoods alle tegenstanders ondersteboven. Wel een raspaard, maar dan alleen nuttig voor de beter gesitueerden. De minder bedeelden hebben ook van haar niets te verwachten. Zij zit op haar post ter bescherming van de belangen der bourgeoisie, net als de anderen.

Als laatste nemen we Elco Brinkman, de man die over de kunst gaat en altijd de mond volheeft van de 'zorgzame samenleving'. Als een echte ouderling van de zwarte-kousen-

kerk wil hij, dat we ons met een pond bruine bonen, een stukje spek en een half brood naar onze behoeftige buurman spoeden om zijn nood te lenigen. Want waarom zou de overheid dat moeten doen? Die heeft het immers te druk met het lenigen van de nood van het Nederlandse bedrijfsleven, van OGEM- en andere directeuren, van de Melchiors en al die lieden waarvoor ze de armen steeds armer doen worden, want het moet tenslotte ergens vandaan komen. Ja, ook Elco Brinkman behoort tot dat soort wisselaars, die door Jezus uit de tempel werden gejaagd. Maar daarover wordt in zijn kerk blijkbaar niet gesproken. In elk geval is ook hij van een ras, dat wij niet lusten.

Ziezo, nu hebben we zowat alle raspaarden van Ruud Lubbers eens nader bekeken. En wat blijkt? Dat er wellicht wel van 'ras' kan worden gesproken, maar dan van een gedegenereerd ras. Van een edel ras is in elk geval geen sprake. Bij edel denk je aan edelmoedigheid en aanverwante eigenschappen. Van iets dergelijks kunnen wij bij de 'raspaarden' van Lubbers niets ontdekken. Eerder is er sprake van bruutheid, hardheid, onverschilligheid en zelfs minachting ten opzichte van de armste lagen der bevolking. Alle hypocrisie van Lubbers en de zijnen kan dat niet verbloemen.

— o —

SOORT ZOEKT NOG ALTIJD SOORT

„Wij beiden”, sprak het geachte Kamerlid Wijnkoop lang geleden eens tegen het geachte Kamerlid Troelstra, „stoelen op dezelfde wortel des geloofs”. Het was in het begin van de jaren twintig. David Wijnkoop was op dat moment een van de vooraanstaande leiders van de ‚Communistische’ Partij Holland en haar belangrijkste woordvoerder in het Nederlandse parlement. Pieter Jelles Troelstra was na november 1918 niet langer de ‚onbetwiste’ voorman van de S.D.A.P., maar hij was nog wél min of meer de verpersoonlijking van de sociaaldemokratie in Nederland gebleven. Wat Wijnkoop wilde zeggen was, dat het bolsjewisme, dat zijn partij vertegenwoordigde, als een kind van de sociaaldemokratie moest worden beschouwd.

In de dagen dat Wijnkoop de hier geciteerde uitspraak deed voerde de 3e Internationale (van Moskou) ‚eenheidsfrontpolitiek’ en in het kader van die — op samenwerking van sociaaldemokratie en bolsjewisme gerichte politiek — kregen zijn woorden een bijzondere betekenis. Niettemin waren ze ook in hun *algemeenheid* juist. De woordvoerders van het bolsjewisme mochten in de jaren die aan de ‚eenheidsfrontpolitiek’ voorafgingen de sociaaldemokratie verketterd hebben, dat verandert niets aan het feit, dat bolsjewisten niets anders en niets meer zijn dan radikale sociaaldemokraten.

Evenals de gematigde, niet-radikale sociaaldemokraten verstaan de bolsjewiki onder ‚socialisme’ een maatschappijvorm waarbij de produktiemiddelen staatseigendom zijn. Wat de sociaaldemokraten betreft: die hebben op dit staatskapitalisme van de bolsjewieken nooit *p r i n c i p i ë l e* kritiek laten horen. Wijnkoop sloeg met zijn woorden de spijker op de kop. En omdat dit zo is, daarom is het streven naar samenwerking, naar verbroedering, van gezamenlijk optreden en handelen met de sociaaldemokratie ook de *n a t u u r l i j k e*, de *v o o r d e h a n d l i g g e n d e* politiek van de bolsjewieken.

Wat voor scheldwoorden zij bij tijd en wijle de sociaaldemokraten ook naar het hoofd mogen slingeren, waarvan ze hen ook mogen beschuldigen, telkens en telkens weer bewandelen ze openlijk of verstolen de weg naar de eenheid, die ze even zoveel keren kort

tevoren nog zwoeren nooit of te nimmer te zullen gaan. De zogenaamde volksfrontpolitiek uit het midden van de jaren '30 is er een voorbeeld van. Een niet minder duidelijk voorbeeld is het door Joeri Krassin van het Russische instituut voor maatschappijwetenschappen gelanceerde plan om volgend jaar de Westduitse SPD en de Russische CPSU gezamenlijk de honderste verjaardag van de reformistische Tweede Internationale te laten vieren.

Waarom zo'n gezamenlijke viering van de geboortedag der onzalige, in 1914 aan chauvinisme overleden organisatie? Joeri Krassin gaf er een verklaring voor die aan helderheid niets te wensen overliet. „Communisten en sociaaldemocraten”, zei hij, „staan in een gemeenschappelijke socialistische traditie.” Aan die verklaring hebben wij niet zo heel veel toe te voegen. Wat Krassin zei was volkomen juist, doch zijn terminologie was geheel verkeerd. „Communisten” (bedoeld is: bolsjewieken) en sociaaldemocraten hebben inderdaad een gemeenschappelijke traditie, maar het is géén socialistische traditie. Het is (op zijn hoogst) een staatskapitalistische traditie en het is in elk geval en heel duidelijk een traditie die beiden steeds t e g e n het klassebelang van de arbeiders heeft doen handelen.

Op het voorstel van Joeri Krassin heeft SPD-bestuurder Eppler enthousiast gereageerd. En waarom zou hij niet? De medeplichtigen aan de moord op Rosa Luxemburg en de moordenaars van de arbeiders en soldaten van Kroonstad hebben welbeschouwd meer reden om samen feest te vieren dan om vuil naar elkaar te gooien.

— o —

VERANTWOORDING LEZERSBIJDAGEN 1988

Wij hebben ook het afgelopen jaar van de meeste lezers een bijdrage ontvangen, zodat wij ook wat dat betreft vol vertrouwen de 25ste jaargang ingaan. Het systeem met acceptgirokaarten, althans voor de lezers in Nederland, is ons goed bevallen en wij zullen ook dit jaar onze lezers er een toesturen.

J. d. L. te A. f 20,-; K.N. te A. f 25,-; C.B. te A. f 150,-; C.B. te A. f 50,-; A.v.d.H. te A. f 100,-; K.H. te A. f 25,-; G.A. te A. f 25,- P.K. te B. & D. f 25,- H.D. te B. f 25,-; G. de P. te B. f 180,- R.K. te d.B. f 30,-; K.P. te D. f 53,56; W.M. te D. f 70,-; M.V. te D. f 50,-; B.B. te H. f 100,-; A.Z. te H. f 275,-; J.V. te H. f 40,-; J.v.M. te H. f 25,-; C.IJ. te IJ. f 25,-; G.K. te K. f 50,-; J. v.d. V. te L. f 60,- G. v.d. M. te L. f 100,-; B. v. B. te M. f 75,-; A. v.d. M. te N. f 65,-; E.T. te N. f 45,-; R.H. te O. f 25,-; W. v. D. te St. A. f 48,-; G.K. te U. f 40,-; A. v.d. M. te U. f 25,-; J.E. te U. f 50,-; R.S. te U. f 25,-; N.V. te U. f 73,05; H. v. D. te U. f 72,-; M.A. te U. f 25,-; A. v.d. H. te W. f 70,-; H. de P. te D. 7 50, Totaal f 2191,61.

Zoals te zien verschillen de bedragen nogal. Wij willen er echter nogmaals op wijzen, dat de bijdrage aan dit blad vrijwillig is. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat een ieder het blad gratis kan lezen. Het wil alleen zeggen, dat zij die weinig of niets kunnen betalen toch het blad kunnen krijgen. Dat wordt dan wel gedekt door die lezers, die altijd wat meer betalen dan de kostprijs. Mogen we een beetje trots zijn op de het medeleven en de solidariteit van onze lezers?

— o —